

Eserleri. Bursalı Mehmed Tâhir'in adlarını verdiği altı eserinden üçünün nüshaları bilinmektedir. 1. *Şerhu ba'zi'l-makâlât il-Öklidisiyye*. Bedreddin Efendi şerhin mukaddimesinde bütün açılırları üçe, daireleri yediye, yayları altıya böldüğünü, dönemine kadar çözülmemeyen birçok geometri problemini çözdüğünü söyler. Geometrik çizimler şerhin kenarlarında verilmiştir. Kendi konusunda önemli bir çalışma olan eserin bazı nüshaları mevcuttur (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 9787 [müellif hat- tı]; Askerî Müze, nr. 3028; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2010). 2. *Teşlîşü'z-zâviye ve tesbî'u'd-dâ'ire* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Riyâza, nr. 41/7, vr. 65^b-66^b). 3. *‘Amelü'l-müsebbâ‘ ve ğayrihi min zevâti'l-eqlâ‘il-keşîre fi'd-dâ'ire* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Riyâza, nr. 41/8, vr. 67^b-68^b). Günümüze ulaşmayan diğer eserleri de şunlardır: *Reyhânetü'r-rûh fi resmi's-sâ‘ât fi ma‘rifeti'l-evkât*, *Tahrîrü'l-Menâzırı'l-Öklidisî*, *Şerhu Hülâşati'l-hisâb* (Osmanlı Müellifleri, III, 257).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, I, 332; *Osmanlı Müellifleri*, I, 235; III, 257; Brockelmann, *GAL*, II, 424; *Suppl.*, II, 632; D. A. King, *Fihrisü'l-mahtûât il-‘ilmiyyeti'l-mahfûza bi-Dârü'l-kütübi'l-Misriyye*, Kahire 1986, II, 951-952; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, s. 292-293; Ramazan Şeşen, *Muhtârât mine'l-mahtûât il-‘Arabiyyeti'n-nâdire fi mektebâti Türkiye*, İstanbul 1997, s. 733-734; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 178-180.

MAHMUT KAYA

YANYALI ESAD EFENDİ

(ö. 1143/1731)

Osmanlı bilgini ve düşünürü.

Kuzeybatı Yunanistan'daki Yanya şehrinde doğdu. Asıl adı Mehmed Esad, babasının adı Ali, dedesinin adı Osman'dır. Döneminde Esad Hoca, Esad Efendi olarak anılmış, eserlerinde "Yanyavî" nisbesini kullanmıştır. İlk eğitimini Yanya'da aldı. Buradaki hocaları arasında Yanya müftüsü Mehmed Efendi ile İbrâhim Efendi'nin adları anılır. Daha sonra İstanbul'a giderek medrese tahsiline başladı (1098/1687); ilme karşı arzusu ve üstün zekâsıyla kısa zamanda dikkatleri üzerine çekti. Mantık ve felsefenin yanı sıra matematik ve astronomi de öğrendi. Öklit geometrisinin temel eseri olan *Usûl-i Öklidisî* Müneccimbaşı Mehmed Efendi'den, matematik ve astronomiyi Tekirdağ müftüsü Mehmed Efen-

di'den (veya Mustafa Efendi; bk. İzgi, I, 301; İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 151, 175), Farsça'yı Molla Müncil'den, felsefe ve kelâm ilimlerini Akşehirlizâde İbrâhim Efendi'den okudu. Fındıklılı İsmet ders aldığı hocaları arasında Tatar Abdülhalim Efendi ile Damadzâde Ahmed Efendi'nin hocası Seyyid Mustafa Efendi'yi de kaydeder.

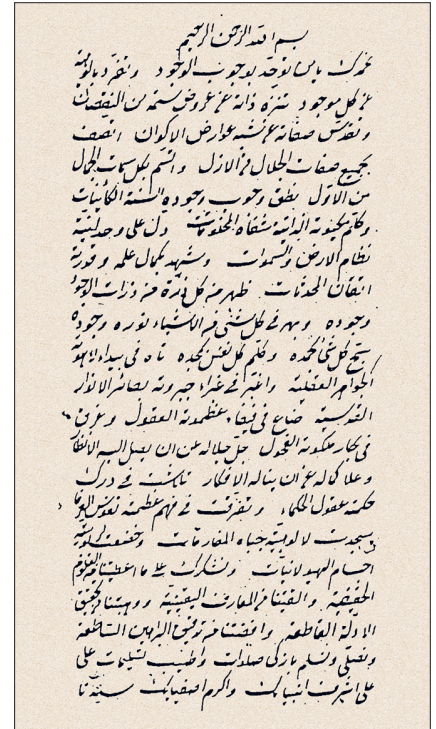
Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Ebûsâidzâde Feyzullah Efendi'den mülâzemet alan Esad Efendi (1102/1691) önce Süleyman Ağa Dârülhadi'si'ne müderris oldu (1111/1699); ardından sırasıyla Defterdar Yahyâ Efendi, Ebtem, Eyüp Ferhad Paşa, Mûsile-i Sahn-ı Semân, Edirnekapi Mihrimah Sultan, Murad Paşa-yı Atık medreselerinde müderrislik yaptı. Nihayet en yüksek müderrislik pâyesi olan Mûsile-i Süleymaniyye ile Eyüp Sultan Medresesi müderrisliğine tayin edildi (1133/1721). Daha sonra Galata kadılığına getirildi (1138/1726). Bu sırada kurulan matbaada basılacak eserlerin tashihi için teşkil edilen heyetin ve tercüme kurulunun üyeleri arasında yer aldı; ayrıca III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda kurduğu kütüphanede hâfız-ı kütüb olarak vazifelendirildi. Bu arada pek çok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında özellikle oğlu Bedreddin (Bedrî) Mehmed Efendi, hekim Abbas Vesim Efendi, vak'anüvis Hâkim Mehmed Efendi, şair ve hattat Said Ahmed Efendi dikkat çeken isimlerdir.

Esad Efendi, Lâle Devri'nin en önemli ilim ve fikir adamlarından biridir. Eserleri, yetiştirdiği öğrenciler, yaptığı görevler ve özellikle felsefe-mantık alanında Aristonun bazı eserlerini Grekçe'den Arapça'ya çevirip şerhetmesiyle tanınır. Bilgi ve birikimiyle ulemâ ve devlet adamlarının takdirini kazandı, devrinin âlimleri kendisine "muallim-i sâlis" unvanını verdi (felsefe tarihinde Aristo birinci, Fârâbî ikinci muallim olarak anılır). Arapça, Farsça yanın-da Grekçe ve Latince de bilen Esad Efendi, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'nın öncülüğünde başlatılan yenileşme hareketleri çerçevesinde Grekçe'den tercüme yapan heyetin başkanlığına getirildi. Sadrazamın ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin isteği üzerine Aristo'nun bazı eserleriyle Porphyrius'un *İsâğûcî* adlı eserini Arapça'ya çevirdi. Kaynaklarda Esad Efendi'nin Nakşibendiyye tarikatına mensup âbid ve zâhid bir kişi olduğu belirtilir. Vefatında Nakşibendiyye mensuplarına tahsis edilen

Edirnekapi'daki Emîr Buhârî Dergâhı yakınındaki mezarlığa defnedildi.

Yanyalı Esad Efendi'nin çeşitli dilleri bilmesi onu akran ve emsallerinden üstün kılan bir özelliktir. Grekçe'den Arapça'ya çeviriler yapmışsa da bunlar, XVII. yüzyılın ortalarında ölen Selânik metropoliti Ioannis Kuttinius Efendi'nin Aristo ve Porphyrius'a ait eserler üzerine yazdığı şerh ve telhislerden ibarettir. Esasen bu eserler IX. yüzyılda Arapça'ya çevrilmiş ve üzerlerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla Esad Efendi mantık ve fizik alanına yeni bir şey getirmemiştir. Ioannis Efendi, İtalya'nın Padoa şehrinde tahsil gördüğü halde çok önce orada başlamış olan Rönesans'tan, yani ilim ve düşünce hayatındaki gelişmelerden habersiz görünmektedir. Aksi halde astronomi ve fizik alanındaki gelişmeler ortada iken onun Aristo fiziği üzerinde çalışmasını izah etmek güçtür. Gerçi Esad Efendi, *et-Ta'limü's-sâlis* adını verdiği *Fizika* tercümesinde Ioannis'in bu çalışmasından faydalandığını belirtmektedir. Ayrıca bazı ayrıntılarda kendisini eleştirdiği İbn Rüşd'e göndermeler yaparsa da bütün bunlar Osmanlı ilim an-

Yanyalı Esad Efendi'nin *Hâşiye ‘alâ İsbât il-üvâcib* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 390)

Yanyalı Esad Efendi'nin Şerhu'l-enver adıyla Arapça'ya çevirerek serh ettiği eserinin ilk iki sayfası (Râgıb Paşa Ktp., nr. 881)

layışına bir katkı sağlayacak düzeyde değildir. Meselâ tercümesinin mukaddimesinde tabiattaki olağan üstü olaylara dikkat çekmesi ve bazı bölgelerdeki ilginç bitki türlerinden ve mitolojik varlıklardan örnekler vermesi, bunların mahiyetini araştırma ve sorgulama yerine bütün bunları Allah'ın azamet ve kudretine delâlet etmesi bakımından önemli sayması onun geleneksel anlayışı devam ettirdiğini göstermektedir.

Eserleri. 1. *et-Ta'limü's-sâlis*. Aristo'nun sekiz bölümden oluşan *Fizika* (*es-Semâ'ü't-tabî'i*) adlı eserinin Karaferyeli Ioannis Kuttinius tarafından yapılan kısmen şerhi, kısmen özetinin Grekçe'den Arapça'ya tercüme ve şerhidir. Muhtevasının sekiz bölümden oluşması ve mukaddime-de buna işaret edilmesi sebebiyle bazı kütüphane kataloglarında *Tercümetü'l-Kütübü's-Semâniye li's-Semâ'it-tabî'i* şeklinde kaydedilmekle birlikte Esad Efendi eserine *et-Ta'limü's-sâlis* adını verdiğini eserin baş kısmında belirtir. Kitabına yazdığı uzun mukaddime *Fizika* şerhlerinden en çok İbn Rüşd'ün çalışmasını beğendiğini, ancak bu şerhten yaptığı alıntıları Arapça aslı elinde bulunmadığından Latince tercümesinden naklettiğini, ayrıca bu çalışmasında Latince metni birebir şerhetmediğini, bazı ayrıntıları attığı gibi bazı ilâvelerde bulunduğunu kaydeder. Mukaddimenin ilk kısmında felsefenin tanımını, ilimler tasnifi ve fizik felsefesi üzerinde durulmuş, ikinci kısımda Aristo ve

eserleri tanıtılmış, üçüncü kısımda fiziğin ilim olup olmadığı meselesi tartışılmış, dördüncü kısımda fiziğin konusu ele alınmış, beşinci kısımda "fizika" adı üzerine yapılan çeşitli yorumlara yer verilmiştir. Eserin bir müellif hattı (Râgıb Paşa Ktp., nr. 824) iki tam nüshasının yanında (diğeri Râgıb Paşa Ktp., nr. 825) çok sayıda eksik nüshası mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 414, Hâlet Efendi, nr. 540, Ayasofya, nr. 2489, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1238, Esad Efendi, nr. 1936, Hacı Mahmud Efendi, nr. 414; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2656; İÜ Ktp., AY, nr. 534, 4024). 2. *Tercümetü's-Şerhi'l-enver*. Porphyrius'un *İsâgüci'si* ile Aristo'nun *Kategoriler*, *Peri Hermeneias*, I. ve II. *Analitikler*'inin bir özeti niteliğinde olup Ioannis Kuttinius şerhi esas alınarak Arapça'ya çevrilmiş, ayrıca şerhedilmiş, Esad Efendi şerhte kendi görüşlerine de yer vermiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2565, Hamidiye, nr. 803, Esad Efendi, nr. 1939; Râgıb Paşa Ktp., nr. 881; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2655; TSMK, nr. 6895). 3. *er-Risâletü'l-lâhûtiyye*. Eserde kelâm ilminin en önemli problemlerinden olan isbât-ı vâcib konusundaki deliller ele alınmış, mümkün ve zorunlu (vâcib) varlık, Allah'ın varlığı, Allah hakkında zât-vücûd veya mahiyet-vücûd ayırımı yapılamayacağı vurgulanmış, bu konuda filozoflar ve mutasavvıfların görüşlerine de yer verilmiştir. Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin isteği üzerine kaleme alınan eserin iki eksik nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 390, Cârullah Efen-

di, nr. 1135). 4. *el-Hâşiyetü'l-Fetâhiyye 'ale's-Şerhi'l-Hanefiyye li'r-Risâleti'l-'Adudiyye*. Adudüddin el-İcî'nin âdâb-ı bahse dair risâlesi üzerine Molla Hanefî (Muhammed Şemseddin et-Tebrîzî) tarafından yazılan *er-Risâletü'l-Hanefiyye (el-Hanefiyye)* adlı şerhin hâşiyesi olup eksik bir nüshası bulunmaktadır (İÜ Ktp., AY, nr. 414). 5. *Hâşiye 'alâ İsbâtü'l-vâcib*. Konusu ve muhtevası *er-Risâletü'l-lâhûtiyye* ile aynı olup bunun da mevcut nüshaları eksiktir (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 390). 6. *Kitâbü 'Ameli'l-murabba'î'l-mü-sâvî li'd-dâ'ire*. Archimedes'in eserinden faydalanılarak kaleme alınan, bir dairenin alanına eş alana sahip bir kare tesbitine dair olan bu eserin iki nüshası bilinmektedir (Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye, Mikât, nr. 172/2; Mustafa Fâzıl, Riyâza, nr. 41/22).

Esad Efendi ayrıca Şâhidî'nin *Tuhfe-i Şâhidî* adlı Farsça-Türkçe manzum lügatını Grekçe'ye tercüme ederek Yanya'ya göndermiş, böylece Farsça'nın yayılması-na vesile olmuştur. Bu eserin herhangi bir nüshası bilinmemektedir. Bursalı Mehmed Tâhir, bunların dışında Esad Efendi'nin şu eserlerini de kaydeder: *Tercüme-i Şifâ li'bn Sînâ*, *Şerhu Hikmeti'l-İsrâkiyye*, *Tercüme-i Metâlii'l-envâr* (Sirâceddin el-Urmevî). Gerek Râmîz'in *Tezkire*'sinde gerekse diğer birçok kaynakta Esad Efendi'nin mürettep bir divanı olduğu kaydedilirse de şimdiki kadar buna rastlanmamış, ancak Sâlim ve Bursalı Mehmed Tâhir onun şiirlerinden örneklerle yer vermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 76-80; Râmîz, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3873, vr. 3^a-4^a; İsmet, *Tekmilâtü's-Sekâik*, V, 27-29; *Osmanlı Müellifleri*, I, 234-235; III, 242, 302; *He-diyyetü'l-ârifin*, I, 205-206; II, 320; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil - Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 46, 73-74; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 145-146; a.mlf., "XVIII. Yüzyılda Grekçe'den yapılan Tercümeler ve Es'ad Efendi'nin Fizika Tercümesi Üzerine Bazı Tesbitler", *Felsefe Arşivi*, sy. 28, İstanbul 1991, s. 185-186; Kazım Sarıkavak, XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Düşünürü: Yanyalı Es'ad Efendi, Ankara 1997; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 301-302; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 151, 175-176; a.mlf. v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İstanbul 2006, I, 111-113; Ârif, "Devlet-i Osmâniyyenin Teessüsü ve Tekarrürü Devrinde İlim ve Ulemâ", *DEFM*, I/2 (1332), s. 143-144; Mehmet Ali Ayni, "Türk Mantıkçıları", *DİFM*, III/10 (1928), s. 49-64; İhsan Fazlıoğlu, "Es'ad Efendi", *Mv.AU*, I, 604-607.

